

Zunanje lice prvega snopiča je lično, priključivo, in nas utrjuje torej že prvi snopič v verj, da nam podari gospod Kristan tudi po zunanosti jako lepo knjigo.

Slovensko gledališče. I. Dramske predstave. Duh je, ki oživlja! O tem smo se izoova uverili pri Ibsenovih »Strahovih«, ki so jih uprizorili prvičrat na našem odru dne 7. novembra t. l. »Strahovi« niso drama v navadnem smislu besede. Kakor v drugih dramatičnih proizvodih Ibsenovih se godi tudi tu ubogo malo pred našimi očmi. Pred nami se razvija bolezen, nikakor pa ne dejanje. Pred sabo vidimo samo posledice dogodkov; »Strahovi« so le zadnji čin žalostne, katere začetek spada v davno minole čase. Vse, kar nam pisatelj namerava pokazati v tej drami, se mora zgoditi baš tako, kakor se zgodi, a nič drugače. Ta ni nobenega drugega izhoda, nobenega drugega zaključka; tu odločuje železni, neizprosni zakon, ob katerem se razbije vsa človeška volja. Greh in krivda -- ta dva izraza rabimo namenoma -- imata svoje nasledke, ki so neizpremenljivi, katerim se izogniti ne da! . . .

Vse to izključuje dejanje, kakršnega zahtevamo navadno od drame. A dasi je pred nami na odru vse tako mirno, vse tako nekam mrtvo, vendar ne mislimo niti trenotek na to, da osebe, ki nastopajo, ne delajo nič, da temveč samo govorijo in le govorijo. In zakaj ne? Zato, ker deluje ter intenzivneje pisateljov duh pred nami, ker se divimo njegovi duševni energiji, s katero izkuša spraviti svoje ideje, svoje nazore do veljave, ter se čudimo bistrovitosti njegovi, s katero zasleduje gibanje človeškega srca! Kdor se poglobi v pisateljov duh, tega bi zunanje dejanje le motilo! Njegov duh in pa tista njegova občudovanja vredna brezobzirnost, s katero pove človeštvu v obraz popolno, četudi morda le dozdevno resnico, sta, ki vplivata tako elementarno na nas! Nenavadna moč, nenavadna energija se razodeva v vseh Ibsenovih delih! . . .

Ker govorijo v slovestvu že venomer o idealizmu, realizmu, naturalizmu, je pač dovoljeno vprašati, h kateri slovestveni struji je prištevati Ibsena? Navadno ga prištevajo k realistom. Jaz se temu nikdar nisem mogel dovolj načuditi. Predaleč bi zašli, ako bi se hoteli baviti z vsemi Ibsenovimi deli, ostanimo torej pri »Strahovih«! Kje je tisti realizem? Iz življenja vzete, torej realistične so morda postranske osebe te igre. Ne rečem: mizar Engstrand, Regina Engstrand, to sta dve osebi, kakršne se nahajajo nemara pogostejše v življenju. Manj mogoče se mi zdi že, da bi bil res kdaj kak pastor Manders živ. Vsekakor so take naivni ljudje jako redki in nenavadni. Prav gotovo pa sta poglobitvi osebi v drami, t. j. gospa Helena Alving in njen sin Oswald, izmišljeni. Zakaj, to bomo videli kmalu. Omeniti moram pa že zdaj, da nam zna Ibsen tudi izmišljene osebe kazati tako, da se nam vidijo povsem verjetne in resnične. In baš to ni najmanj, kar občudujemo na Ibsenovi umetnosti! . . .

Ibsen torej ni realist, on je temveč v prvi vrsti idealist, potem pa -- in naj se to čuje že tako čudno, tudi naturalist!

Tudi Ibsen opazuje življenje in sicer z jako bistrim očesom, a on ne vzame v roko beležnice in svinčnika, da bi si brž napisal, kar je videl in slišal, kakor dela Zola; njemu vznema temveč življenje ideje, in te so, s katerimi se potem bavi. Ideje (so mu poglobitna stvar, ne življenje, kakršno so gledale njegove oči. Prav mogoče je, da je zares opazoval kdaj nekaj temu podobnega, kar nam predočuje v svojih »Strahovih«, toda njegova gospa Alving in njegov

Osvald sta brez dvojbe izmišljeni ter umetno konstruirani osebi, in sicer konstruirani tako, kakor so zahtevale njegove ideje . . .

Ibsen je opazoval človeško družbo, in kaj je videl? Povsod gnilobo, laž, hinavstvo, povsod same pobeljene grobove! In srdit je zgrabil za bič ter mahnil po farizejstvu, ne meneč se za to, kdo je tisti, ki se zvija pod njegovimi udarci, ne meneč se za hrup, ki je vsled tega nastal, in za sovražstvo, ki si ga je nakopal s tem na glavo. »Tako si in nič drugačno!« je zaklical neustrašeno človeštvu, pravi orjak, pripravljen, bojevati se sam zoper vse! . . . Toda to pri Ibsenu še ni vse! Ibsen ni samo boritelj, on je tudi učitelj! On ne razkriva samo ran, on zapisuje tudi zdravila! So li ta zdravila prava, o tem izpregovorimo pozneje. Pri vsakem Ibsenovem delu je torej najpoprej spočeta ideja, katero hoče potem utelesiti in za katero išče primerne osebe. Da je mogel povedati svoje misli, svoje nazore, ki jih ima o modernem zakonu, je potreboval gospe Alving! Zdaj mislim, da se razumemo, in zdaj menim, je tudi jasno, zakaj prištevam Ibsena k idealistom!

A tudi še v nekem drugem oziru se je pokazal Ibsen v »Strahovih« idealista . . . Seznanimo se nekoliko natančneje z gospo Alving! Živela je devetnajst let s svojim pokojnim možem v zakonu. Znano ji je bilo, kak malovrednej je bil že pred poroko, vedela je, kaj počne zunaj hiše; naposled je doživela sramoto celo pod domačo streho . . . A vse to je prenašala in trpela: ni se obrnila s studom od njega, nego je storila vse, da bi ga obdržala na svoji strani. Cele noči je bdela poleg njega, ko je popival, da, pila je celo sama z njim, da bi dosegla svoj namen; poslušala je njegove neslane govorice in se borila z njim, da ga je spravila v posteljo . . .

In zdaj vprašam: koliko žen pa je na svetu, ki bi se mogle prisposodabljati gospe Alving, ki bi se žrtvovale tako, kakor se je ona? Gotovo ubogo malo! A Ibsen meni, da so večinoma take; ako bi mislil drugače, bi nam bil pokazal gospo Alving drugačno, kajti zoper pravilo se on bojuje, a ne zoper izjemo! Ko bi bilo tako razmerje med možem in ženo v očeh Ibsenovih posamezen slučaj, ne bi se bavil z njim. Ne, to mu je pravilo! Žena je v modernem zakonu povsod sužnja, in on jo hoče osvoboditi! Žena mu je vzvišeno bitje, ki trpi in prenaša moževo brutalnost s pravo angelsko vdanostjo, ki se žrtvuje zanj noč in dan . . . Ali ni to naziranje skrajnje idealno?

A Ibsen je tudi naturalist, v kolikor zasleduje namreč v človeškem početju prirodne zakone, v kolikor priznava, da delujejo v človeku prirojene sile, katerim se ne more upirati človeška volja. To nam dokazuje njegov Osvald. Osvald mora postati bebec, ker je bil njegov oče pijanec in razuzdanec, ker je prinesel torej kal bolezni že s sabo na svet. Svoje znanje, ki si ga je pridobil Ibsen iz medicinskih knjig, je posebil v Osvaldu baš tako, kakor je posebil svoje lastne ideje, ki jih ima o svetu, v Osvaldovi materi. A priznati moramo, da je Ibsenu to, kar je sprejel od drugih, le postranska stvar. Naturalizem mu je le sredstvo v dosego namena! Posledice očetovega greha se morajo zaradi tega pokazati pri Osvaldu, da nam vzbudi tem večje usmiljenje za njegovo mater in da nam tem živeje predoči smešnost in brezmiselnost onih nazorov, ki veljajo dandanas človeški družbi o zakonskih dolžnostih.

Iz tega pa sledi kar samo od sebe in popolnoma logično, da v »Strahovih« tragični junak ni Osvald, da ni on glavna oseba, temveč da je to njegova mati . . .

Gotovo je tudi to tragično, da se Osvald ne more izogniti grozni katastrofi, a samo v tem zmislu, kakor je tragično n. pr. da mora vsak človek umreti vsled neizprosni prirodnih zakonov! To je tragika »neizogibnosti«! Toda za to Ibsenu ni šlo! Pač je hotel pokazati v Osvald, da se greh očetov maščuje nad otroki, a le iz tega namena, da povzdigne tragiko v usodi njegove matere. Kar zadene gospo Alving, je zares najhujše, kar more doleteti ljubeče materino srce! Umreti bi morda vendar še raje videla svojega tako ljubljenega, tako oboževanega sina, nego da vidi, kako ga zapusti razum, kako mu z obraza izgine znak človečanstva!... Popolnoma umeven nam je njen pretresljivi in obupni vzklík, in nič čudno se nam ne zdi, da poseže po onih praških, ki jih je nabiral Osvald za ta slučaj, ki je nastopil, po praških, ki naj bi storili konec groznemu življenju . . . Kaka boleost, kaka muka je pač to, ki vzbudi v materi misel, četudi morda le za hipec, da bi zavdala lastnemu sinu! . . . Pa, ali zadene mater ta bolečina nezasluženo? . . . Po Ibsenu ne! Vsa ta strašna nesreča je samo kazen za to, da ni imela poguma, iznebiti se vseh ozirov, da ni raztrgala vezi, ki so jo vezale na ostudnega, nje nevrednega moža; kazen za to, da ji je bilo javno mnenje več nego glas narave, ki se je pojavljal v njenem srcu in ki ji je klical mogočno: »Proč od tod!« Da se je dala pregovoriti in se je vrnila spet k možu, ko ga je bila že zapustila, da je nadaljevala nenaravno razmerje, da se je hlinila in prikrivala gnilobo svojega zakona: v tem tiči nje tragična krivda, to je obenem težišče in jedro vse Ibsenove drame in nič drugega!

Ibsen kaže človeštvu, kam vodi licemerstvo; dokazati mu hoče, da vse te naredbe, ki sta jih ustanovila cerkev in država, niso vredne piškavega oreha, ker slone na laži in neresnici, in da je npravnost nekaj povsem drugega, nego kar navadno smatrajo za to! Gospa Alving bi bila morala zapustiti svojega moža, kakor hitro je videla, kako življenje je čaka ob njegovi strani, in ne bilo bi ji treba vzdihovati po izgubljenih letih, ne bilo bi ji treba viti obupno rok ob strani sinu, ki je mrtev pri živem telesu! Proč z vsemi oziri, proč s tesnimi okovi, ki si jih je nadelo človeštvo samo v svoji zaslepljenosti in brezumnosti! Človek se mora oprostiti suženjstva, v katero ga je spravila lastna brezmišelnost. Le v prostosti je sreča! To so Ibsenovi nauki, to je recept, ki ga je zapisal kot zdravilo bolnemu človeštvu! . . .

Žal, da to zdravilo še ne zadostuje, žal, da nam je pokazal Ibsen samo prvi korak, ki ga treba po njegovem mnenju storiti, da pa nam je vse drugo zamolčal! Če bi bila gospa Alving res storila tako, kakor zahteva Ibsen — kdo pa je porok za to, da bi bila potem res srečna? Ali je izključeno, da bi bila zadela drugič baš tako, ali pa morda še slabeje? . . . Pravljica o zlati prostosti se čuje kaj lepo, ko bi le ne bilo razmer, železnih razmer, ki nas oklepajo in obdajajo tako trdo! Francoski narod je gotovo svobodoljuben, in vendar se še do dandanes ni mogel odločiti za to, da bi bil zakonitim potom proglasil ločljivost zakona . . . In kolikokrat se je to že zahtevalo, koliko ostrih polemik se je že zaradi tega izvajalo! . . . Da do tega še vedno ni prišlo in sicer navzlic temu ne, da je pogojev za to pri Francozih veliko več, nego pri kateremkoli drugem narodu, zato morajo biti pač tehtoviti vzroki! . . .

Pa ravno to je treba doseči, da nastanejo druge razmere, poreče kdo! Ko bi to le mogoče bilo kar tako! Ko bi te razmere ne izvirale baš iz svojstev človeške narave! O da, lepo bi bilo živeti v tisti prostosti, ki se nam slika

dandanes s tako živimi bojami, ko bi se človeštvo le moglo povzpeti do nje, ko bi le ne bil človek ustvarjen tako čudno, da pozna vedno najprej sebe, potem šele druge! Naj le proučuje vsakdo nekoliko samega sebe, in zapazil bo, kako se v njem pojavlja venomer gospodljivost, kako bi rad, da bi bil on vladar, a drugi naj bi mu tlačanili! Človeška narava bi se morala pač izpremeniti docela, če bi hoteli uživati kdaj ono blaženo prostost, o kateri se da sanjariti tako lepo. Morda privede odgoja človeško pleme kdaj do tistega viška, a za zdaj o tem še ne more biti govora, zdaj nas ločijo od tistega smotra še mirijade let! ...

V tem, da človeška narava sama onemogočuje ono prostost, ki je pogoj človeške sreče, v tem tiči največja tragika. To naj bi si izbral kdo za predmet tragedije! Samo duhovitega moža je treba, ki bi znal stvar na pravem koncu prijeti, in dobili bi žaloigro, ki bi pretresala vsemu človeštvu srce, dobili bi lahko Fausta II! ...

Spričo vsega tega, kar smo povedali, treba umeti Ibsenove ideje »cum grano salis«. Da, vse kaže, da je Ibsenu samemu omajano že tisto prepričanje, s katerim je oznanjeval svoje nazore; vse kaže, da on sam nima več popolne vere, da bi uresničene njegove ideje res mogle osrečiti človeštvo. Njegov »Stavbenik Solnes« nam vzbuja to slutnjo. Kdo drugi je ta stavbenik, ki pade s stolpa, katerega je zidal, nego Ibsen sam? Brez dvojbe je hotel Ibsen v tej drami priznati, da se je bil lotil dela, ki je presegalo njegove moči, in marsikatero posameznosti v njem govore za to, da mu je zaupanje v lastno moč in v moč njegovih idej izpodkopano ... Pa naj imam v tem oziru že prav ali ne, toliko je gotovo, da se nahaja pretežje njegovih idej na njih negativni, a ne na njih pozitivni strani ...

In kaj je z Ibsenovim naturalizmom? Nasprotnik naturalizma v slovstvu sploh, ga tudi pri Ibsenu ne odobrujem ...

Da bi se bila zvršila katastrofa pri Osvaldu tako, kakor nam jo predločuje Ibsen, se zdi vsaj meni nemogoče; kajti Osvald govori zdaj še popolnoma pametno, zaveda se natanko svojega položaja, trenotek pozneje pa je kompletan bebec! To se mi zdi docela neverjetno. Toda nad tem se ne spotikam; to je lahko »licentia poetica«, ki je po mojih nazorih dopustna. Manj pa se morem sprijazniti z dedičnostjo in vso sorodno navlako v modernem slovstvu iz drugih razlogov. Prvič se mi zdi vsaj za mojo osebo nevredno, sklicevati se vedno na to, kar so zakrivili starši. Za to, kar sem storil jaz, za svoje početje in ravnanje čem biti jaz odgovoren! Res je, oče in mati delujeta v meni, a poleg njiju še nekdo, in to tem jaz! To je tisto, kar prezirajo naturalisti! Naj me ne razume nihče krivo! Jaz z veseljem priznavam vse to, kar so v resnici dokazale patologija, psihologija, naravoznanstvo in druge vede; nasprotnik sem samo tega, da bi se stvarjem, ki slone dostikrat na samih hipotezah, pripisovala absolutna veljava, da bi imela v slovstvu vrednost samo še veda in ne tudi nekoliko človeški instinkt! ...

In kako je s tisto vedo, ki igra v modernem slovstvu toliko ulogo? Ali niso mari Lombrosovi nauki, ki so podlaga poglavitnemu delu Zolovemu, danes domalega že pobiti! In čemu prisojati dedičnosti v slovstvu toliko veljavo, ko je vendar vsakemu medicincu znano, da se dajo n. pr. tudi podedovane živčne bolezni prav dobro ozdraviti? Čemu tista večna refleksija? Umetnik se lahko bavi tudi z bolnim človekom, še mnogo zanimivejšega nam lahko poda na ta način; a čemu spravljati bolezni v zvezo z vzroki, katerim gre v medicinski vedi

res morda kako mesto, ki pa se za leposlovje irrelevantni! In kako pisatelj s svojimi naturalističnimi načeli izpodbi je lahko sam svojemu umetvoru temelj, nam je pokazal baš Ibsen s svojimi »Strahovi«. Kdo nam pa more povedati, kdaj se pričenja dedičnost in kdaj krivda? Osvald izliva vino vase, ker je bil njegov oče pijanec. Kaj pa, če je bil Osvaldov oče baš takov revež kakor Osvald sam? Kdo pa ve, če ni bil tudi oče tak zgolj le spričo »podedovanja nega greha«? In če je tako, kak pomen ima potem še ono sgražanje, s katerim se spominja gospa Alving svojega moža? Kje je potem pomen vse drame?

Iz tega, kar smo povedali o Ibsenu, se da sklepati deloma že tudi o tem, kako veljavo bodo imela njegova dela v poznejših časih. Razen Tolstega in Zola ni imel nobeden izmed zdaj živečih pisateljev toliko vpliva na sodobno slovstvo nego Ibsen. Zlasti mlajši nemški pisatelji — Hauptmanna ne izvzemši — so zajemali iz njega svojo moč. Gotovo je, da bo zavzemal Ibsen tudi v prihodnje odlično mesto v svetovni literaturi, a tako neomejene slave njegova dela ne bodo uživala zmeraj kakor sedaj. Pogum njegovih idej je tisto, kar ga je povzdignilo tako nad vrstnike. Ko se te ideje prežive, ko se pokaže, da so deloma napačne, ko se poleže zanimanje za tista vprašanja, s katerimi se bavi on, ponehati mora kolikor toliko tudi zanimanje za njegova dela; to pa zaradi tega, ker pri njem preveč prevladuje tendenca, ker je tendenca v njegovih delih vse, a tisto, kar bi morale učinkovati tudi v drugih razmerah, v drugih časih, le malo ali nič! . . .

Gledališki oder, na katerem se predstavljajo Ibsenove drame, že nekaj velja, zlasti če igrajo tako dobro, kakor so igrali pri nas »Strahove«. Odkritično čestitamo torej intendanci slovenskega gledališča na krasnem uspehu, ki ga je imela z uprizoritvijo tega dela Ibsenovega.

Najtežja uloga je pač Osvaldova. Izvedel jo je gospod Danilo prav dobro, zares z umetniško premišljenostjo. Glas mu je sicer semtertja nekoliko zašel, in včasih se nam je zazdelo, kakor bi čuli Obloškega Tončka na odru, toda takoj zopet se je povzpel gospod Danilo na oni višek, na katerem smo ga zares občudovali.

Odkar je Zacconi igral Osvalda, se je mnogo pisalo o tem, kako je predstavljati to ulogo. Jaz se popolnoma strinjam s tem, da si gospod Danilo ni izbral Zacconi za vzgled. Tega tehnika je morda res nekaj posebnega, a drugo vprašanje je, če je treba, da se nam na odru kaže razvitek bolezni z vso grozovitostjo. Oder ni bolnica ali blaznica; v takih stvareh nam ni do istinitosti, začustuje nam popolnoma, da se nam dotični dogodek predstavlja v mejah verjetnosti in možnosti. Ne, kako je Osvald postal bebec, ampak da je postal bebec, to je odločilno! Kar je v tem oziru torej pokazal g. Danilo, je bilo vse kakor dovolj.

Gospa Danilova je igrala ulogo gospe Alving premišljeno in vseskozi dostojno. Samo tega ne odobrujemo, da je v trenutkih, ko je mislila, da se obrača pozornost gledalcev na druge igralce, takorekoč odložila svojo ulogo in kazala neko ravnoдушnost, ki nikakor ni bila umestna.

Gospa Polakova je Regina dobro pogodila. Njena igra se nam je zdela nekoliko prazna samo ondi, ko Regina pastorju Mandersu namigava, da bi rada šla v kako dobro hišo, da bi rada šla k komu, kateremu bi bila vdana — to je pač k njemu. Baš radi tega, ker je pomen teh besed precej prikrit, bi se moral v igri pokazati jasneje, —

Gospod Inemann kot pastor Manders je umel svojo ulogo povsem dobro in jo je tudi primerno izvedel. Tudi gospodu Verovščku, ki je igral mizarja Engstranda, nimamo ničesar očitati, a mislimo, da bi bilo bolje, ko bi bil svoj temperament še nekoliko bolj krotil ter potuhnjenost Engstrandovo še nekoliko fineje poudaril in izrazil.

O drugih predstavah prihodnjič.

Z.

II. Operne predstave. Drugi mesec letošnje gledališke sezone je bil s svojimi opernimi predstavami posvečen velikega češkega skladatelja Bedřicha Smetane operama »Prodani nevesti« in »Daliborju«. Prvo teh oper, ki je znana že iz prejšnjih sezon, je intendantca podala letos na novo uprizorjeno, nova je pa bila druga opera, zmagoviti »Dalibor«.

Z radostjo smo zopet pozdravili »Prodano nevesto«, ki je že tri leta nismo slišali, s ponosom pa nas je navdal gledališki list, ko je naznanjal, da se uprizori slovenskemu občinstvu tudi velika dramatiška opera »Dalibor«. Sočasna uprizoritev teh dveh Smetanovih oper priča o zdravem delovanju gledališkega vodstva, ker pospešuje z njima kult, kakršnega je dolžan i naš narod genijalnemu duhu Smetane, čigar veljavo priznava danes neprikrito ves kulturni svet, vzgaja pa tudi krepko okus za dela prave glasbene vrednosti. Uprizoritev »Daliborja« znači vsekakor velik korak do novega napredka.

O pomenu in veljavi Smetane kot skladatelja so danes edini ne le glasbeniki rojaki, marveč i inorodni glasbeniki, posobno glasbeniki nemškega naroda. »Prodana nevesta«, »Dalibor« in »Poljub« so od dne do dne bolj znani širšemu svetu. Nemških in drugih gledališč intendantce segajo, čudeč se, da so ostali ti glasbeni biseri več nego 30 let neznani za mejami češkega naroda, po Smetani, da ne zaostanejo več za onimi gledališči, katerim so Smetanove opere že donesle neoporečno velik uspeh. Zaslugam so se umaknili zapahi predsodkov, s kakršnimi ovira tujina delom slovanskega duha prosti polet med svet, zaslugam se daje čast, čeprav pozno, 15 let po smrti Smetanovi! Priznanje, katero so si Smetanova dela po dolgi letih le polagoma priborila, je vzraslo danes do občudovanja, kakršno prisoja svet le delom najvišje veljave, najsi bodo okolnosti, ki ovirajo izprva uspeh delu, še toli nasprotne.

Smetana ni bil mož, ki bi si znal priboriti hiter uspeh. Da je bil sin češkega naroda, da so ga torej političke, Slovanstvu neprijazne razmere puščale v kotu, ni edina, čeprav jako tehtna okoliščina, ki je ovirala Smetanovo slavo. Smetana si že po svoji naravi ni znal mahoma pridobiti ugleda, kakršnega je bil vreden. Po naravi tiha, prestrašena duša, ki se je umikala širšemu svetu, ki je bila srečna le ob občeivanju z lastno čutapolno notranjostjo, a je vztrepetavala ob odurnosti zavistnikov in nerazumnikov, kakršnih je vsekdar in povsod več nego ljudi ublaženega sočutja, ni mogel s svojimi deli prodreti, dokler ni sam čas in sicer skrajnji čas vzrodil nove generacije, ki se je pričela potezati za slavo — dolgo že mrtvega mojstra Smetane, onega moža, kateremu je usoda, da mu je dopolnila mero neznosnih bridkosti, prisodila, da je dolgo vrsto zadnjih svojih let prebil popolnoma gluha.

In za vse bridkosti, ki so mu jih nagodili ljudje in usoda, je podal Smetana svojemu narodu in z njim vesoljnemu človeštvu obilen in najkrasnejši sad tihega dela; zapustil nam je v dar divne opere, veličastne simfonije in tudi blesteče klavirske in komorne skladbe. Vse delovanje Smetanovo diha gorečo ljubezen do svojega naroda, zaupanje v njega velikost, v njega bodočnost in